

BİBLİYOGRAFYA :

Murâdî, *Silkü'd-dürrer*, Bulak 1291, III, 143; Ceberî, *Acâ'ibü'l-âşâr*, Bulak 1297, I, 220; Ali Paşa Mübârek, *el-Hıttâtü't-Tevfîkiyye*, Bulak 1306, XVI, 72; Hasan b. Muhammed, *Tabakâtü's-Şâzeliiyyeti'l-kübrâ*, Kahire 1347; Yûsuf en-Nebhânî, *Câmi'ü kerâmâti'l-evliyâ*, Kahire 1329, II, 139; Harîrîzâde, *Tibyân*, II, 294^{ab}; F. De Jong, "al-^cAfifî", *El² Suppl.* (İng.), s. 44.

NIHAT AZAMAT

AFİFİYYE

(العفيفية)

Şâzeliiyye tarikatının
Abdülvehhâb b. Abdüsselâm
el-Afifî'ye (ö. 1172/1758)
nisbet edilen bir kolu

(bk. AFİFİ).

AFİFÜDDİN et-TİLİMSÂNİ

(bk. TİLİMSÂNİ, Afifüddin).

ÂFİYET

(العافية)

Hadislerde nimetlerin
en hayırlısı olarak nitelendirilen
ruh ve beden sağlığı anlamında
bir terim.

Sözlükte, "sihhat ve selâmette olma, musibet, belâ ve felâketten uzak kalma" ve özellikle "vücut sağlığı" mânalarına gelmektedir. Hadislerle göre Allah'ın insana verdiği nimetlerin en hayırlısı âfiyettir (bk. Tirmizî, "Da^cavât", 106). Hz. Peygamber dualarında af ve âfiyet diller, ashabına da düşmanla karşı karşıya gelmeyi temenni etmemelerini ve Allah'tan âfiyet dilemelerini tavsiye ederdi (bk. Buhârî, "Cihâd", 112; Müslim, "Cihâd", 20). Ayrıca sağlık ve âfiyette olanların, maddî veya mânevî sıkıntıya düşenleri görünce Allah'a hamd ve şükretmeleri tavsiye olunmuştur (bk. *el-Muvatta*², "Kelâm", 8). Âfiyet içinde ömür sürmek arzu edilen bir şey olmakla beraber, Allah sevdiği kullarının samimiyetini ölçmek için zaman zaman sıkıntı ve üzüntülerle onları dener (bk. Tirmizî, "Zühd", 96, 98). O halde sabretmek şartıyla bu sıkıntılar birer sevgi nişânesidir. Gerçekte âfiyet hayatın neşesi ve yaşama sevincidir; ancak insan yaşadığı sürece birçok can sıkıcı ve üzücü olaylarla karşılaşabilir. Bütün bu olumsuzluklar sabırla karşılanırsa o zaman belâlar âfiyete ve engin bir gönül huzuruna dönüşür. Konuyu tasavvufî açıdan

değerlendiren İbrâhim el-Havvâs, bir kimsenin dinî yaşayışının bid'atsız, amelinin riyasız, kalbinin meşgalesiz ve nefsinin isteklerden uzak olmasız âfiyet saymıştır. Hâtim el-Asamm'a göre âfiyet, "günah işlememek", Ebû Saïd el-A'râbî'ye göre "zorluklardan rahatsız olmamak"tır. Süfilikte çile çekmek esas olduğundan, Ebû Bekir ed-Dükkî âfiyetle süfilüğün bir arada bulunamayacağını ileri sürer.

BİBLİYOGRAFYA :

*el-Muvatta*², "Kelâm", 8; Buhârî, "Cihâd", 112; Müslim, "Cihâd", 20; Tirmizî, "Da^cavât", 106, "Zühd", 96, 98; Sülemî, *Tabakâtü's-Şâfiyye* (nşr. Nüreddin Şerîbe), Kahire 1389/1969, s. 45, 96, 428; Herevî, *Tabakâtü's-Şâfiyye* (nşr. Muhammed Sürür Mevlâyî), Tahran 1351, s. 153, 505; Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ*², Tahran 1346, s. 18, 438, 756; Baklî, *Meşrebü'l-ervâh* (nşr. Nazif Hoca), İstanbul 1973, s. 35; Şâtîbî, *el-İ'tisâm* (M. Reşid Rizâ), Kahire 1332 — Kahire, ts. (el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-kübrâ), I, 97.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

AFOROZ

Kilise hukukuna göre,
yetkili dinî şahsiyetler
veya meclisler tarafından
suçlu görülen bir hristiyanın
cemaatten çıkarılması.

Latince'si *excommunicatio* olan aforoz Türkçe'ye, Yunanca "dışarda bırakma, dışarı çıkarma, kovma" mânalarına gelen *aphorozein* sözünden geçmiştir. Toplulduğu, kendisine karşı olanlarla ilgili bir savunma vasıtası olan "cemaatten çıkarma" cezasına bütün eski dünya kavimlerinde rastlanmaktadır. Kitâb-ı Mukaddes'te lânetleme ve beddua, bazı sosyal haklardan mahrum etme cezasından önce gelir. Cemaatten çıkarma ise ikinci derecededir. Zira lânetlenme, gözden düşmeye ve tecrit edilmeye kâfi sebep teşkil etmektedir. Yahudiliğin ilk dönemlerinde, ahdi bozan ve ahd kanunlarını çiğneyen, Allah'ın lânetiyle cezalandırılmıştır (bk. Levililer, 26/14-39; Tesniye, 27/14-26). Cemaatten kovma (aforoz) ise Ezra zamanında bağımsız bir müessese haline gelmiştir. Bâbil esareti döneminde putperestlerle evlenenler boşanmaya zorlanmış, kabul etmeyenler hem mülklerini kaybetme, hem de cemaatten çıkarılma ile tehdit edilmiştir (bk. Ezra, 10/8). İlk defa hahamlar (*rabbâniyyûn**) tarafından uygulanan sinagogdan uzaklaştırma işlemiyle bu ceza kesin şeklini almıştır. Söz konusu ceza Talmudcular (Amora'im) za-

manında (m.s. 200-500) üç şekilde ortaya çıkmıştır: 1. *Nezifa*. Fazla önemli olmayan yasakların çiğnenmesi sebebiyle verilen kınama cezası. 2. *Niddâi* (küçük aforoz). Cemaatle münasebeti yasaklayan, yas tutmaya mecbur eden ceza. 3. *Herem* (büyük aforoz). Kişinin suç işlemekte ısrar etmesi durumunda uygulanan ve toplumdan atılmayı gerektiren süresiz ceza. Bununla birlikte milâttan sonra 70 yıldan itibaren, dinden dönenlerin ve sapıkların süresiz olarak cemaatten çıkarıldığı bilinmektedir (bk. K. Mörsdorf, *EF*, II, 113). Hatta ünlü filozof Spinoza, yahudi kutsal kitaplarının orijinalliği hususunda şüphelerini dile getiren eserler yazdığı için aforoz edilmişti. Reformcu Mendelssohn, ancak XVIII. yüzyılda topluluktan çıkarma cezasına karşı çıkabilmiştir.

Aforoz cezası Hıristiyanlığa Yahudilik'ten geçtiği, dolayısıyla temeli Tevrat'a kadar indiği halde ilk kiliseler bu cezanın kaynağını, Hz. İsa'nın günahkâr biri hakkındaki şu sözlerine dayandırır: "Kardeşçe nasihatları kabul etmeyi reddeden herhangi bir kişi kiliseye bildirilmeli, kiliseyi de dinlemeyi reddetmesi halinde putperest ve vergi tahsilcileri olmaya mahkûm edilmelidir" (Mat. 18/15-17). Pavlus da mahremiyle zina yapan kişi hakkındaki hükmünü belirtirken bunu önce beddua şeklinde ifade eder, sonra da cemaatten atılmasını ister (bk. Korintoslular'a I. Mektup, 5/2-6, 13). Ancak havâriler döneminden sonra lânetleme önemini yitirmiş ve zamanla bu ceza sadece cemaatten çıkarma şeklinde uygulanmıştır. Aforozun karşılığı olan *excommunicatio* tâbirine ise ilk defa dördüncü yüzyılın sonlarında rastlanmaktadır. Bu dönemde aforoz, cemaatten tamamıyla çıkarma şeklinde değil, ıslah gayesiyle ve tövbe etmesi halinde suçluyu tekrar cemaate alma tarzında uygulanmıştır. XII. yüzyılda, "küçük aforoz" (*excommunicatio minor*) ve "büyük aforoz" (*excommunicatio major*) ayırımı yapılmış, birincisi suçluyu sadece dinî merasimlere katılmaktan alıkoyduğu halde, ikincisi cemaatten ve cemaatle ilgili bütün sosyal haklardan mahrum etmiştir. Daha sonraki kilise hukukunda bu ayırım kaldırılmıştır (bk. K. Mörsdorf, *EF*, II, 117).

Aforoz cezasını ancak papalar yahut piskoposlar veya ruhanî meclisler verebilir. Bir piskopos, yalnız kendi ruhanî dairesi içinde yaşayanlar için, papalarla ruhanî meclisler ise bütün hıristiyanlar için aforoz ilân edebilirler. Son kilise

kanununda, aforozu gerektiren suçlardan bazıları şu şekilde tesbit edilmiştir: İmandan dönmek; sapık bir mezhebe mensup olmak veya dalâlete sapmak (md. 1364); papaya saldırıda bulunmak (md. 1370); kutsal eşyayı saygınlığına yaraşmayan yerlere atmak yahut bulunması gereken yerden başka bir yere nakletmek veya gizlemek; bu davranışları kutsal şeyleri tahkir etme gayesiyle yapmak (md. 1367); günah çıkaran kimsenin doğrudan doğruya dinî nitelikteki sırrı ifşa etmesi (md. 1378); çocuk düşürme suçuna yardımcı olmak (md. 1398) (bk. *Code de Droit Canonique*, s. 237-242). Aforoz, en ağır şekliyle de olsa, kiliseden tamamıyla atılmak demek değildir. Bu cezaya çarptırılan kimse esas itibarıyla yine kilisenin üyesidir. Ancak Evharistiya âyini ve diğer dinî âyin ve merasimlere katılmaktan, kilise üyesi olmanın sağladığı faydalardan mahrum bırakılır. Bundan dolayı aforoz edilen kimse günahını kabul edip pişmanlık gösterirse affedilir ve tekrar eski haklarına kavuşur. Ortodoks ve Ermeni kiliselerinde de aforoz cezası vardır. Protestanlık'ta, Katolikler'deki kadar ağır olmasa da, dinî bir disiplin vasıtası olarak bu ceza özellikle Kalvinci kiliselerde mevcuttur. Evharistiya âyini atılma, günah çıkarma hakkının belli bir süre kaldırılması, kilise kütüğünden silinme ve Protestan mezarlığına gömülmeme aforoz cezasının sonuçlarıdır.

Aforoz cezası, Hıristiyanlığın ilk zamanlarından başlayarak dinî akideden sapanlar ile büyük günah işleyenlere verilmiş, bilhassa Ortaçağ'da papaların ve piskoposların elinde siyasî otoriteye karşı bir baskı aracı olarak kullanılmıştır. Hıristiyan mezheplerin birbirlerini aforoz etmelerine de rastlanmıştır. Katolik kilisesi 15 Temmuz 1054'te Ortodoks kilisesini aforoz etmiş (bk. Olivier Clément, s. 12) ve bu aforoz 7 Aralık 1965 tarihine kadar devam etmiştir.

İslâm cemiyetinde, kilisenin fonksiyonunu icra eden bir kurum ve buna bağlı olarak ruhanîler veya din adamları sınıfı bulunmadığı gibi aforozu benzer bir uygulamanın varlığı da söz konusu değildir. İslâmiyet'te, işlenen suç hangi türden olursa olsun, mahkemelerden başka suçluya ceza verme yetkisine sahip bir zümre yoktur. İslâm hukukunda belirlenen cezalar arasında bir müslümanı dinî görev ve ibadetlerinden mahrum bırakma veya toplumdan tecrit etme gibi bir ceza da bulunmamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Olivier Clément, *L'Eglise Orthodoxe*, Paris 1965, s. 12; *Code de Droit Canonique* (trc. Jean Passicos v.dğr.), Paris 1984, s. 237-242; *DTC*, V, 1734-1744; *NDB*, s. 262-263; *IDB*, II, 183-185; *EF*, II, 112-119; *EBr.*, VIII, 949; *ERE*, IV, 715-723.

M. SÜREYYA ŞAHİN

AFRASIYAB

(bk. EFRASIYAB).

AFRİKA

Yeryüzünün Asya'dan sonra ikinci büyük kıtası.

I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA

II. TARİH

III. DİN

İlk defa Kartaca savaşları sırasında Romalılar tarafından kullanılan *Africa* adı, Romalılar'ın Tunus'un yerlilerine verdikleri *Afer* veya *Afri* adından türetilmiştir ve "Afriler'in ülkesi" anlamına gelmektedir. Başlangıçta yalnız Tunus için kullanılan Afrika adı, daha sonra Mısır'ın batısındaki diğer kıyı ülkelerinin tamamı için kullanılmış, nihayet bütün kıtaya teşmil edilmiştir. Araplar'ın Berberistan'ın doğu ve Tunus'un güney kısmına verdikleri İfrıkiyye adı ise Latin menşeli Afrika kelimesinin Arapçalaştırılmış şeklidir.

I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA.

1. Coğrafi Konum. Afrika, Eski Dünya denilen karalar topluluğunun güneybatı parçasını oluşturur. Doğuda Kızıldeniz ile Asya'dan, kuzeyde Akdeniz ile Avrupa'dan ayrılır. Batısında bulunan Atlas Okyanusu'nun ötesinde (3000 km. kadar uzaklıkta) ise Güney Amerika kıtası yer alır. Yüzölçümü yaklaşık olarak 30.328.000 km² (Avrupa'nın üç misli), nüfusu ise 550 milyon civarındadır.

En kuzey noktası 37° 21' kuzey enleminde Beyaz Burun (Ras ben Sekka) ile en güney noktası 34° 51' güney enleminde İğne Burnu (Cape Agulhas) arasındaki mesafe yaklaşık 8.000 km.; en doğu noktası 51° 25' doğu boylamında Hafun Burnu (Ras Hafun) ile en batı noktası 17° 32' batı boylamında Yeşil Burun (Pointe des Almadies) arasındaki mesafe ise yaklaşık 7400 kilometredir. Ekvator her ne kadar kıtanın hemen ortasından geçerse de topraklarının yaklaşık 2/3'ü ekvatorun kuzeyin-

de ve 4/5'i tropikal kuşakta yer alır. Ekvator boyunca genişliği kıtanın kuzey bölümündeki doğu-batı genişliğinin yarısından azdır ve güneye gittikçe daha da daralır. Afrika, genel çizgileri ile bir plato görünümündedir ve zaman zaman denizin istilâsına uğramış bulunan daha alçak kuzey kısmı bir yana bırakılırsa, "Prekambriyen devir"den beri olduğu gibi kalmıştır. Bu devre ait temel arazi daha çok metamorfik bir özellik gösterir ve içerisinde çeşitli devirlerin granit intrüzyonlarına ve temel üzerinde, çoğunun denizle ilgisi bulunmayan tortul tabakalara rastlanır. Afrika'nın yapı bakımından Güney Amerika, Hindistan, Avustralya ve Güney Kutup kıtası ile benzerlik göstermesi, ilim adamlarını, eskiden mevcut büyük bir kıtanın (Gondwana) sonradan denizlerle ayrılmış bir parçası olduğu düşüncesine sevk etmiştir; Arabistan yarımadası da yapı bakımından Afrika'nın parçası kabul edilmiştir.

Afrika'nın yeryüzü şekillerinde jeolojik yapının etkisi açık olarak görülür. Esas itibarıyla eski kayalardan ibaret bir blok olan Afrika kıtasının sadece kuzeybatı kenarında ve güney ucunda genç kıvrım dağları bulunur. Kuzeydekiler Tunus, Cezayir ve Fas topraklarında birkaç sıra halinde uzanan Atlas dağlarıdır. Bu dağlar, Avrupa'daki Alp dağları sisteminin, İtalya'dan gelip Cebelitârk boğazının ötesinde İspanya üzerinden tekrar Avrupa'ya dönen bir parçası olarak kabul edilirler. Kuzeyde kıyı boyunca uzanan Tel Atlasları ile daha yüksek yapıları Büyük Sahra Atlasları olmak üzere iki sıradan oluşan bu dağların arasında Şot platoları uzanır. Genç kıvrım dağlarından güneyde bulunanlar ise Güney Afrika Cumhuriyeti'nin güney kıyısı boyunca uzanan Kap dağları kuşağıdır. Atlas ve Kap kıvrım kuşakları dışında kalan büyük Afrika kitlesi, yeryüzü şekilleri bakımından farklı iki kısımdan oluşur. Bunlardan biri, Kongo nehri ağzı ile Aden körfezi arasındaki hattın kuzeyinde kalan alçak Afrika, diğeri de bu hattın güneyinde kalan yüksek Afrika'dır. Alçak Afrika'da yükseklikler çoğunlukla 150-300 m. arasında değişir ve 1000 metrenin üzerinde bulunanlar az yer kaplar. Bu hattın güneyinde ise sahanın büyük bir kısmı 300 metrenin üzerinde olup çok yerde yükseklik 1200 metreyi geçer. Alçak Afrika ile yüksek Afrika arasındaki farklılık ekonomik gelişmede Avrupalılar'ın yerleşmesinde ve si-